

UNIVERSITETETS
KULTURHISTORISKE
MUSEER
FORNMINNESEKSJONEN

Postboks 6762,
St. Olavs Plass
0130 Oslo

RAPPORT

ARKEOLOGISK UTGRAVNING

KOKEGROPER

SKJELVE LILLE, 57/3, STANGE
KOMMUNE, HEDMARK

JANNIE S. JOHANSEN/
OLE CHRISTIAN LØNAAS

Oslo 3. mai 2004

**UNIVERSITETETS
KULTURHISTORISKE
MUSEER**

Gårds-/ bruksnavn Skjelve lille	G.nr./ b.nr. 57/3
Kommune Stange	Fylke Hedmark
Saksnavn Utbedring fv 206 Skjelve-Arneberg	Kulturminnetype Kokegroper
Saksnummer (arkivnr. UKM) 02/1574	Tiltakskode/ prosjektkode 759020 / 250141
Eier/ bruker, adresse ---	Tiltakshaver Statens vegvesen, Hedmark vegkontor
Tidsrom for utgravning 3-5. juni 2003	M 711-kart/ UTM-koordinater/ Kartdatum 1916 II/32V??197355
ØK-kart CS 064-5-3	ØK-koordinater
A-nr. 2003/79	C-nr. C.53535
ID-nr (Fornminneregisteret) ---	Negativnr. (UKM) Ingen negativer, kun papirfoto
Rapport ved: Jannie S. Johansen	Dato: 03.05.2004
Saksbehandler: Katrine Stene	Prosjektleder: Ole Christian Lønaas

Sammendrag

Bakgrunn for undersøkelsen er Statens vegvesens tiltaksplan for utbedring av fylkesveg 206, parsell Skjelve – Arneberg i Stange kommune, Hedmark. I den forbindelse foretok Hedmark fylkeskommune en arkeologisk registrering av strekningen i mai 2002. Det ble avdekket i alt seks strukturer ved maskinell sjakting. Fem strukturer ble tolket som kokegroper/ildsteder, mens en struktur ble tolket som mulig bunn av kokegrop eller ildsted.

Forut for undersøkelsen var det knyttet noe usikkerhet til om de registrerte strukturene utgjorde ”ordinære” kokegroper, eller om strukturene kunne settes i sammenheng med aktivitet knyttet til bryggerstein. Det var også uvisst om strukturene kunne være resultat av at jordfaste stein ble ”sprengt” vekk på 1930-tallet.

Undersøkelsen ble utført 3. – 5. juni 2003. Samtlige seks strukturer fra registreringen ble gjenfunnet og gravd ut. Strukturen S1 er tolket som en kokegrop, og den er etter all sannsynlighet ikke et resultat av ”sprengningsarbeidet” fra 1930-tallet. Kokegropene S2 og S3 ble ¹⁴C-datert til eldre jernalder, henholdsvis AD80-215 og BC50-AD15. Strukturen S5 er tolket som bunnen av en kokegrop. Strukturene S4 og S6 ble avskrevet i felt.

Ole Christian Lønaas 6. mai 2004

1. BAKGRUNN FOR UNDERSØKELSEN

Bakgrunn for undersøkelsen er Statens vegvesens tiltaksplan for utbedring av fylkesveg 206, parsell Skjelve – Arneberg i Stange kommune, Hedmark. I den forbindelse foretok Hedmark fylkeskommune en arkeologisk registrering av strekningen i perioden 22. – 28. mai 2002. Det ble avdekket i alt seks strukturer ved maskinell sjakting. Fem strukturer ble tolket som kokegroper/ildsteder, mens en struktur ble tolket som mulig bunn av kokegrop eller ildsted.

Fylkeskommunen oversendte saken for behandling i henhold til kulturminneloven § 8, 1. ledd i brev av 25.09.02. Fylkeskommunen anbefaler her at det gis dispensasjon fra kulturminnelovens fredningsbestemmelser med vilkår om en arkeologisk undersøkelse av de registrerte kulturminnene.

Universitetets Kulturhistoriske Museer (UKM) uttalte seg i saken i brev av 28.10.02 til Riksantikvaren. UKM sluttet seg til fylkeskommunens tilråding.

Riksantikvaren ga dispensasjon i henhold til kulturminneloven § 8, 1. ledd i brev av 19.12.02.

Tiltakshaver er Statens vegvesen, Hedmark vegkontor. Vegvesenet bestilte arkeologisk undersøkelse i brev av 07.05.03 til UKM.

2. DELTAKERE, TIDSROM

Undersøkelsen ble utført i tidsrommet 3. – 5. juni 2003 av feltleder Jannie Schnedler Johansen. Ole Christian Lønaas var prosjektleder. Maskinfører Raymond Iversen fra entreprenørfirmaet Gundersen A/S foretok maskinell flateavdekking. Arbeidet med maskin varte en halv dag.

3. LANDSKAPET – FUNN OG FORNMINNER

Strekningen Skjelve – Arneberg utgjør cirka tre kilometer og er en del av Rv 206. Rv 206 går fra Rv 116 i Hamar kommune i nord til Rv 222 i Stange kommune i sør. Omtrent midtveis krysser

riksvegen E6. Landskapet vegen går gjennom er preget av dyrka mark, glissen skog og naturbeiteområder.

De registrerte kulturminnene ligger samlet innenfor et avgrenset område på gården Skjelve lille, 57/3. Kulturminnene ligger på en liten N-S-orientert høyderygg som strekker seg langs den eksisterende fylkesvegen. Det er vidt utsyn mot nord og vest fra funnområdet.

Stange kommune utgjør sammen med Løten, Hamar og Ringsaker kommuner Hedemarken, et tyngdepunkt både økonomisk og befolkningsmessig i fylket. Ut fra antallet kjente automatisk fredete kulturminner, både faste og løse, har trolig dette området også vært et kjerneområde i forhistorisk tid. Et søk på Stange kommune i *fornminneregisteret* (NIKU) gir 1047 treff. Det er registrert både såkalte innmarks- og utmarksrelaterte kulturminner, eksempelvis cirka 140 gravhauger/-røyser, cirka 440 kullgroper og cirka 110 fangstgroper. Kulturminnene gjenspeiler landskapet i kommunen, der berggrunn og jordsmonn langt på veg forklarer ”skillet” mellom jordbruks- og skogbruksområder. Jordbruk drives først og fremst i siluområdene nord i bygda, mens skogen i hovedsak finnes på grunnfjellsområdene i sør og øst.

I området hvor vegtraséen Skjelve – Arneberg ligger, er det av faste automatisk fredete kulturminner stort sett bare registrert gravhauger. En gravhaug, ID 026271, ligger på Jønsberg, 217/1. I enden av traséen, vest for Rv 222, ligger gravfeltet ID 026206 med syv rundhauger. Gravfeltet ligger på gården Nesten, 61/1, hvor det skal være funnet mange oldsaker som trolig stammer fra gravfeltet. Rundt 1930 ble det på gården Lia av Skjelve, 55/4, funnet to økser av jern (C35084 a-b), en barrelignende øks som R556 og Petersens vikingsverd type B7D, fig. 29 og 33. Gjenstandene skal være funnet i en gravhaug som trolig er fjernet.

Det er tidligere foretatt undersøkelser av forhistoriske bosetningsspor i nærområdet. I forbindelse med oppstart av bygging av Stange videregående skole ble det i 1989 foretatt en utgravning på gården Linstad vestre. Undersøkelsen fant sted på Linstadjordet, hvor det ble avdekket 96 strukturer. De fleste av strukturene var kokegroper, men det ble også påvist stolpehull og ildsteder. ¹⁴C-dateringer av aktiviteten på jordet lå innenfor en lang tidsperiode; fra 40 f.Kr. til 660 e.Kr., i hovedsak innenfor eldre jernalder.

I forbindelse med bygging av ny gang- og sykkelveg langs Rv 222 på strekningen Ottestad kirke – Arstadtoppen, ble det i 1999 foretatt en utgravning på gården Musli, 32/1. Her ble det funnet fire

strukturer, hvorav tre stykker ble tolket som kokegroper, mens den siste strukturen hadde uviss funksjon. Gropa med uviss funksjon var fylt med skjørbrente stein av typen bryggerstein. ¹⁴C-dateringer av to av kokegropene og gropa med uviss funksjon lå innenfor perioden 990-1295 e.Kr. For kokegropene var dette et noe uventet resultat, ettersom kokegroper hovedsakelig dateres til eldre jernalder. ”Bryggerstein” dateres grovt til yngre jernalder og middelalder. Dateringen av gropa med bryggerstein til andre halvdel av 1200-tallet faller således inn i forventet mønster. Ut fra dateringsresultatene av kokegropene er det grunn til å stille spørsmål ved om det her dreier seg om kokegroper i ”ordinær” forstand.

4. UNDERSØKELSEN

4.1. PROBLEMSTILLINGER

Ved registreringen var det påvist forekomster av skjørbrent stein i området med de aktuelle kokegropene. Sett i lys av resultatene fra utgravningen på gården Musli var en av problemstillingene å undersøke om de registrerte kulturminnene utgjorde ”ordinære” kokegroper, eller om de kunne settes i sammenheng med aktivitet knyttet til bryggerstein.

Andre opplysninger som aktualiserte spørsmålet om kulturminnene utgjorde ordinære kokegroper framkom første dag i felt. Bonden på gården viste et bilde fra 1930 av hans onkler som angivelig befant seg i funnområdet under arbeid med å fjerne store og/eller jordfaste stein. Steinene ble sprengt i stykker ved at de først ble varmet opp, før det ble slått kaldt vann på dem. Bonden mente de skjørbrente steinene i det aktuelle området stammer fra dette arbeidet.

4.2. UTGRAVNINGSMETODE

Ved registreringen ble de seks strukturene dekket med filduk. Ved UKMs undersøkelse ble samtlige kulturminner gjenfunnet ved maskinell sjaking, og fylkeskommunens nummerering ble opprettholdt. Alle strukturer ble dokumentert ved plantegning før de ble snittet. Strukturene S1, S2, S3 og S5 ble også dokumentert ved profiltegning. All skjørbrent stein ble målt i liter. Utgravningsmassene ble ikke såldet. Det ble tatt kullprøver fra samtlige strukturer, med unntak av S4 som ble avskrevet.

4.3. UTGRAVNINGENS FORLØP

Det var fint vær og optimale dokumentasjonsforhold de to første dagene. Den siste dagen var det et voldsomt regnvær, men dette skapte ikke problemer.

Det var fra UKMs side ikke rekvirert kamera, men undertegnede hadde med privat kamera.

Undergrunnen besto for det meste av nokså kompakt leire iblandet mørk sand og grus. Undergrunnens mørke farge gjorde det i enkelte tilfeller vanskelig å avgrense strukturene.

5. DE ENKELTE STRUKTURER

S1: Kokegrop

Strukturen utgjør en 85 x 108 cm stor nedgravning i mørk leire-/sandgrunn. I plan er det en tydelig markert kullrand og mange synlige skjørbrente stein.

Nedgravningen er 16 cm dyp og har et 2-4 cm tykt, tydelig kullag. Det ble målt 11 liter skjørbrent stein i halve strukturen. Det ble tatt én kullprøve; nr. 8. Prøven er kassert.

Ved utgravning av strukturen kjentes det som å grave i stykker et "puslespill" bestående av noen ganske få, store steiner. De første steinene måtte bendes løs, hvoretter steinen var enklere å plukke fra hverandre. Etter all sannsynlighet er strukturen en kokegrop, og det er lite trolig strukturen et resultat av den ovenfornevnte aktiviteten på 1930-tallet.

S2: Kokegrop. Datering: AD80-215

Strukturen er rund med en diameter på 180 cm og består av en del både skjørbrente og ubrente stein i kullspettet leirejord. Strukturen har noe rødbrent sand i kantene, men den har ellers uklar avgrensning i plan. Undergrunnen omkring består av leire med litt sand.

Nedgravningen er 27 cm dyp og har et 2-5 cm tykt kullag i bunn. Ytterkanten av hele nedgravningen består av rødbrent sand. Gropen er tettpakket med skjørbrent stein; i alt ca 90 liter skjørbrent stein i halve strukturen.

Det ble tatt to kullprøver; nr. 6 og 7. Prøve nr. 6 er kassert. Prøve nr. 7 er ¹⁴C-datert til BP 1880 +/- 40, AD80-215 (TUa-4495).

Her, som ved struktur S1, ga utgravningen en opplevelse av å grave i stykker noen få, store skjørbrente stein. Gropen endte i resten av en stor jordfast brent stein (se tegning). 20 cm ned i strukturen ble det gjort funn av et porselenskår.

S3: Kokegrop. Datering: BC50-AD15

Strukturen er spissoval, 140 x 180 cm stor og består av mye skjørbrent stein og kullblandet leire. Strukturen har stedvis rødbrent sand/leire i ytterkanten, men den er ellers ikke tydelig avgrenset i plan. Undergrunnen omkring består av leire med litt sand.

Nedgravningen er 16 cm dyp, men noe mindre i utstrekning enn avgrensning i plan viste; 115 cm i diameter. Nedgravningen består av en del skjørbrente stein og et 4-6 cm tykt kullag i bunn. Det er noe rødbrent sand i ytterkant av nedgravningen. Det ble målt 27 liter stein i halve strukturen.

Det ble tatt tre kullprøver; nr. 3, 4 og 5. Prøve nr. 4 er kassert. Prøve nr. 5 er ¹⁴C-datert til BP 2030 +/- 35, BC50-AD15 (TUa-4240).

Gropen er tolket som rest av en kokegrop. Oppbyggingen er typisk for kokegroper, og under utgravningen av strukturen ble det ikke observert uvanlige forhold som ved strukturene S1 og S2.

S4: Avskrevet

I plan utgjør strukturen 60 x 60 cm. Den har uklar avgrensning og består av en muligens noe mørkere flekk i mørk leirejord, med en sirkelrund oransj plett i senter. Ved registreringen ble det her gravd en del dypere med maskin, slik at den øvre delen av strukturens overflate ble fjernet. Snitting av strukturen viste at det ikke dreier seg om en nedgravning. Den oransje pletten er en skifrig stein. Strukturen inneholdt ikke skjørbrente stein eller kull.

S5: Bunn av kokegrop

Strukturen er rund med en diameter på 80 cm. Den avtegner seg tydelig i plan og består av kull, enkelte skjørbrente stein og kullblandet jord i leire/sandgrunn.

Snitting av strukturen viste et 2-6 cm tykt kullag med noen få skjørbrente stein. Det ble målt 4 liter skjørbrente stein i halve strukturen. Det ble tatt én kullprøve; nr. 2.

S6: Avskrevet

Strukturen er 180 x 195 cm stor og har uklar avgrensning. Den består av noe spredt kull i leirejord og mye skjørbrent stein. Det er i første rekke de skjørbrente steinene som avgrenser strukturen. I den sørøstre kanten er en kullkonsentrasjon som ble snittet. Ingen avgrensning av strukturen kunne påvises ved dette. Deretter ble det lagt et snitt gjennom strukturen mot nord. Det ble ikke påvist noen nedgravning. De skjørbrente steinene var konsentrert i de øverste 10 cm, hvoretter det var like mange ubrente som skjørbrente stein. Omtrent midt i strukturen, 5 cm under overflaten, ble det påtruffet en jordfast, ubrent stein hvor det ble funnet en teglbit.

6. KONKLUSJON

Det var i utgangspunktet knyttet noe usikkerhet til om de registrerte strukturene utgjorde ”ordinære” kokegroper, eller om strukturene kunne settes i sammenheng med aktivitet knyttet til bryggerstein. Det var også uvisst om strukturene kunne være resultat av at jordfaste stein ble ”sprengt” vekk på 1930-tallet.

Samtlige kullprøver var små og måtte ^{14}C -dateres med akselerator. Dette medførte at det ikke var økonomisk grunnlag for å datere så mange strukturer som ønskelig. I alt ble seks strukturer undersøkt, hvorav to kokegroper er datert til eldre jernalder.

Strukturen S1 er ikke ^{14}C -datert. Den er tolket som en kokegrop, og det er lite trolig strukturen er et resultat av ”sprengningsarbeidet” fra 1930-tallet.

To av strukturene, S2 og S3, ble datert til henholdsvis AD80-215 og BC50-AD15. Begge strukturene er tolket som kokegroper fra eldre jernalder, og kan ikke knyttes til den tidligere omtalte aktiviteten på 1930-tallet.

Strukturen S5 er tolket som bunnen av en kokegrop. Strukturene S4 og S6 ble avskrevet i felt.

Jannie Schnedler Johansen

Juni 2003

7. VEDLEGG

A. TABELL OVER STRUKTURER

Str. nr.	Tolkning	Mål (cm)	Dybde	Kokstein liter i ½ str.	Datering
1	Kokegrop	85 x 180	16	11	---
2	Kokegrop	180 x 180	27	90	AD80-215
3	Kokegrop	115 x 115?	16	27	BC 50-AD15
4	Avskrevet	60 x 60	0	0	---
5	Bunn av kokegrop?	80 x 80	6	4	---
6	Avskrevet	180 x 195	0	0	---

B. TABELL OVER KULLPRØVER

Ved rensing av kullprøvene viste det seg at flere prøver i hovedsak besto av kullholdig masse som ble vasket bort. Disse prøvene inneholdt få eller ingen kullbiter og er kassert.

Nr.	Str. nr.	Beskrivelse av uttak	Vekt (g)	Treslag	Datering
1	S6	I SØ hjørne før snitting, 2 cm under overflaten	Kassert	---	---
2	S5	I profil, 5 cm under overfl., 20 cm fra Ø kant	0,3	12 biter: Alle Pinus (furu)	---
3	S3	Under stein, S i strukturen	0,4	27 biter: Alle Betula (bjørk)	---
4	S3	Under stein, midt i strukturen	Kassert	---	---
5	S3	I profil, 12 cm under overflaten, 40 cm fra V kant	0,5	20 biter: Alle Betula (bjørk)	BP 2030+/-35 BC50-AD15 (TUa4240)
6	S2	Midt i profil, 25 cm under overflaten	Kassert	---	---
7	S2	V i profil, 10 cm under overflaten	1,3	30 biter: 28 Salix/ Populus (selje, vier/ osp) og 2 Betula (bjørk)	BP 1880 +/- 40 AD80-215 (Tua-4495)
8	S1	Midt i profil, 13 cm under overflaten	Kassert	---	---

C53535

Boplasspor fra **jernalder** fra SKJELVE LILLE av SKJELVE LILLE (57/3) STANGE
K. HEDMARK

1) 2 Prøve, kull

Kullprøve, 0,3 g (to poser). Vedartsbestemt som furu (Pinus) (12 biter) (jf. Høeg 2003).

Vekt: 0,3 g

Datering: Ikke datert

Strukturnr: 5 Kokegrop. Prøven tatt i profil, 5 cm under overflaten (se tegning i rapporten)

2) 2 Prøve, kull

Kullprøve fra kokegrop, 0,4 g (to poser). Vedartsbestemt som bjørk (Betula) (27 biter) (jf. Høeg 2003).

Vekt: 0,4 g

Datering: Ikke datert

Strukturnr: 3 Kokegrop. Prøven er tatt under en stein, sør i profilen.

3) 2 Prøve, kull

Kullprøve fra kokegrop, 0,5 g (to poser). Vedartsbestemt som bjørk (Betula) (20 biter) (jf. Høeg 2003). C14-datert: BP 2030 +/- 35. Kalibrert alder: BC50-AD15. Lab.ref.: TUA-4240.

Vekt: 0,5 g

Datering: Overgangen førromersk jernalder/romertid (50 f.Kr. – 15 e.Kr.)

Strukturnr: 3 Kokegrop. Prøven tatt i profil, 12 cm under overflaten, 40 cm fra vestre kant.

4) 2 Prøve, kull

Kullprøve fra kokegrop, 1,3 g (to poser). Vedartsbestemt som selje, vier/osp (Salix/Populus) (28 biter) og bjørk (Betula) (2 biter) (jf. Høeg 2003). C14-datert: BP1800 +/- 40. Kalibrert alder AD80-215. Lab.ref.: TUA-4495.

Vekt: 1,3 g

Datering: Romertid (80-215 e.Kr.)

Strukturnr: 2 Kokegrop.

Funnomstendighet: Arkeologisk utgravning av kokegroper i forbindelse med tiltaksplan for fylkesveg 206, parsell Skjelve – Arneberg, Stange kommune, Hedmark. Etterarbeidet har omfattet datering og vedartsbestemmelse av kullprøver.

Orienteringsoppgave: Kulturminnene ligger samlet på en liten N-S-orientert høyderygg som strekker seg langs den eksisterende fylkesvegen. Det er vidt utsyn mot nord og vest fra funnområdet.

Kartreferanse/- KOORDINATER: EU89-UTM: Sone 32 / ED50-UTM; Sone 32

INNBÆRETNING/Litteratur: Jannie S. Johansen, 03.05.2004, Rapport fra arkeologisk undersøkelse i forbindelse med tiltaksplan for fylkesveg 206, parsell Skjelve – Arneberg, Stange kommune, Hedmark.

Funnet av: Jannie S. Johansen